

//INTRODUCCIÓ. LECTURES MUTILADES:
SUPLEMENTARIETAT I DIVERGÈNCIES A L'ENTORN
D'UN POEMA DE GABRIEL FERRATER¹ //

"INTRODUCTION", FROM MUTILATED READINGS:
SUPPLEMENTARITY AND DIVERGENCES ABOUT A GABRIEL FERRATER'S POEM

SALVADOR IBORRA I MALLOL
UNIVERSITAT POMPEU FABRA
ESPANYA

El 1995, l'editor i crític Isidor Cònsul advertia, en la seua defensa de la crítica com a activitat creativa², que la crítica literària des de/en la tradició catalana pateix de dues afeccions greus: la primera, la ja antiga i gratuïta consideració que la tasca d'un crític literari és la resposta psicològica a la negligència del crític com a creador literari, i la segona, la tristament coneguda mandarinitat d'aquesta crítica en l'àmbit català que acaba per prioritzar determinades tendències estètiques i en la qual el crític s'arrecera en els paràmetres d'una metodologia literària que dogmatitza. Cònsul recomanava la necessitat de tolerància i reflexió sobre aquest punt concret. No fou l'únic. També Dolors Oller, uns anys abans de la publicació de les paraules de Cònsul, i en defensa de l'ofici de la crítica, suggeria la rigor i la flexibilitat del crític en la mesura en què la crítica no esdevé ciència, sinó una reflexió destinada a una determinada construcció de sentit, advertint-nos molt especialment, i des de l'hermenèutica fenomenològica, que una lectura crítica d'un text no esgota en absolut totes les lectures possibles que aquest puga generar.³ Ja des de la lingüística, la vinculació de la qual amb la crítica teòrica serà discutida en el present treball, advertia Edward Sapir que la relació entre realitat i llenguatge és relativa,

¹ "Introducció" del treball de recerca de Salvador Iborra titulat "Lectures mutilades: suplementarietat i divergències a l'entorn d'un poema de Gabriel Ferrater", presentat en el marc del Màster d'Estudis Comparatius en Literatura, Art i Pensament sota la direcció de Michael Pffeifer. El publiquem aquí editat per Jordi Prenafeta i amb el beneplàcit de la família de l'autor, Salvador Iborra i Mallol.

² Isidor CÒNSUL: "Llegir i escriure", dins *Serra d'Or*, any XXXVII, núm. 425 (Barcelona: maig de 1995); p. 61.

³ Dolors OLLER: "Qui tem la crítica literària", dins *La construcció de sentit*, Barcelona: Empúries, 1986; p. 103-105.

no perquè la realitat siga relativa sinó perquè la percepció lingüística d'aquesta realitat ho és.⁴

Partint d'aquest principi, el present treball mira d'aproximar i d'explorar succintament les possibilitats d'una escola crítica de notòria importància que no ha estat conreada en l'àmbit de la crítica literària catalana com és la crítica desconstructiva. Tot i que, això sí, moltes de les seues aportacions hagen estat utilitzades com a fonament en teories posteriors com ara els estudis culturals i de gènere, la teoria *queer*, o la mateixa hermenèutica, de les quals sí que la literatura catalana en gaudeix, aplicades als seus autors. L'exemple pràctic escollit per aplicar una lectura desconstructiva és el poema "El mutilat" de Gabriel Ferrater. L'obra ferrateriana ja ha estat tractada des d'altres enfocaments teòrics amb els quals la desconstrucció entra en debat, com veurem tot seguit en aquest estat de la qüestió.

La primera dificultat a la qual hom s'enfronta quan parla de crítica teòrica desconstructiva és la de fixar el concepte, que per definició no pot ésser fixat, ja que això condicionaria la mateixa desconstrucció a un procés desconstructiu. La segona és si es pot parlar realment de crítica desconstructiva i, en cas afirmatiu, respondre a la pregunta pragmàtica de per què serveix la desconstrucció.

En un intent de respondre d'una manera necessàriament simplificada a la primera pregunta, ens aventurem a definir la desconstrucció com a procés interpretatiu a través de qual abordem un text i que fonamentalment es basa en l'alliberament del moviment de la *différance* de les màscares o suplements adoptats pel text en qüestió. Explica Ferraris de manera didàctica:

Deconstruir significa, de hecho en la práctica de Derrida, actuar en contextos convencionales desestabilizándolos, convirtiéndolos en algo perturbante, "descontextualizador".⁵

Aquest moviment desestabilitzador es fonamenta en el desmantellament del signe lingüístic de Saussure efectuat per Jacques Derrida a través de la *différance*⁶, del qual Manuel Asensi extreu el que anomena *la paradoxa d'autoimplicació*.⁷ Aquesta paradoxa, al seu torn, es fonamenta en l'estructura circular de la lingüística, en la qual, si bé el llenguatge esdevé indicatiu de les coses, aquest només pot ser indicatiu d'ell mateix en ell mateix o a través d'ell mateix (arxillenguatge) amb la conseqüent desconfiança de tot metallenguatge, ja que aquest pressuposa una exterioritat al llenguatge que mira d'explicar. En altres paraules, si el significat, en la divisió del signe lingüístic de Ferdinand de Saussure, pot requerir d'un signe que a la vegada l'interprete (metalingüística), aquest, al seu torn, en la mesura en què és llenguatge, requerirà d'altres

⁴ Edward SAPIR: *Culture, Language and Personality*; ed. de D. G. MANDELBAUM; Berkeley: University of California Press, 1957; p. 162.

⁵ Maurizio FERRARIS: "Jacques Derrida. Deconstrucción y ciencias del espíritu", dins Manuel ASENSI: *Teoría literaria y deconstrucción*; Madrid: Arco Libros, 1990; p. 339.

⁶ Sobre aquest punt és el mateix Derrida qui ens explica la funció de la *différance*: «La *différance*, es lo que hace que el movimiento de significación sólo sea posible cuando cada elemento llamado "presente", apareciendo en la escena de la presencia, se relacione con otra cosa que no sea él mismo, guardando en sí la señal del elemento pasado y dejándose vaciar por la señal de su relación con el elemento futuro» (Jacques DERRIDA: "La *différance*", dins D.A.: *Teoría de conjunto*; trad. de Salvador OLIVA, Narcís COMADIRA i Dolors OLLER; Barcelona: Seix Barral, 1971; p. 61).

⁷ Manuel ASENSI: *Teoría de lectura. Para una crítica paradójica*; Madrid: Hiperión, 1987; p. 23-28.

signes que a la vegada funcionen per interpretar el metallenguatge en qüestió, mancat per tant de la seua condició d'infal·libilitat i el seu estatut de científic. Estem parlant doncs de l'alternança entre estructura i fet. El terme *différance* encunyat per Derrida es refereix als conceptes de “diferència”, i “allongament” o “postergació”, i a l'alternança no sintetitzable de tots dos, que, per exemple, en ser aplicada a la llengua, fa que qualsevol possibilitat de fer entendre alguna cosa ja estiga inscrita en la seua pròpia estructura, en la seua organització on els actes de significació estan basats en les diferències. La teoria lingüística estructuralista planteja, doncs, el significant com a presència, però qualsevol intent de presència (de significat) està ocupada per la diferència entre dos significats.⁸ El problema és que aquesta diferència mai és “presència” car sempre esdevé un producte de dos significats, és una aporia.⁹ El que sí que es troba és el rastre (*trace*) del significat. Sobre aquest punt el mateix Derrida escriu:

Esta potencia reveladora del verdadero lenguaje literario como poesía es, sin duda, el acceso a la palabra libre, aquella que la palabra “ser” (y quizás lo que designamos bajo la noción de “palabra primitiva” o de “palabra-principio” [Buber] libera de sus funciones señalizadoras. Cuando el escrito está difunto como signo-señal es cuando nace como lenguaje; dice entonces lo que es, justamente por no remitir más que a sí, signo sin significación, juego o puro funcionamiento, pues deja de ser utilizado como información natural, biológica o técnica, como paso de un ente a otro o de un significante a un significado. Ahora bien, paradójicamente, solamente la inscripción —y por más que esté lejos de hacerlo siempre— tiene potencia de poesía, es decir, de evocar la palabra fuera de su sueño de signo.¹⁰

Aquest llenguatge respon a la tradició metafísica i fa menció del fet que el signe sempre actua en absència de la cosa significada, i que la relació de significat llavors és basa en la diferenciació entre el signe i un altre signe, i no tant entre el signe i la cosa que el signe mira de representar.¹¹ És en el desmantellament d'aquesta estructura on s'enceten les indagacions de la desconstrucció.¹² Les implicacions teòriques en l'àmbit de la crítica seran enormes. Per exemple, quan Genette afirma que:

La figuralité n'est donc jamais une propriété objective du discours, mais toujours un fait de lecture et d'interprétation —même quand l'interprétation est manifestement conforme aux intentions de l'auteur.¹³

⁸ Ferdinand de SAUSSURE: *Curso de lingüística general*; Buenos Aires: Losada, 2002; p. 207-218.

⁹ Jonathan CULLER: *Sobre la deconstrucción*; Madrid: Càtedra, 1998; p. 88-93.

¹⁰ Jacques DERRIDA: *La escritura y la diferencia*; Barcelona: Antropos, 1989; p. 22-23.

¹¹ «La deconstrucción comienza sólo donde la diferencia de un término como presencia, por ejemplo, y su otro, la ausencia, es representada por un otro absoluto. O, diciéndolo de otro modo, la deconstrucción comienza cuando un concepto que designa una experiencia real empíricamente aprehensible, y el concepto de su opuesto “ideal y fenomenológico” que confirma una experiencia trascendental, son explicados mediante una experiencia irreducible y no-fenomenológica que da cuenta de la diferencia, como arreglo a la investigación» (M. FERRARIS: ob. cit.; p. 372).

¹² «Deconstruction is therefore an activity performed by texts which in the end have acknowledged their own partial complicity that they denounce. The most rigorous reading, it follows, is one that holds itself provisionally open to further deconstruction of its own operative concepts» (Christopher NORRIS: *Deconstruction: Theory and practice*; Nova York: Routledge 1991; p. 23).

¹³ Gérard GENETTE: *Fiction et diction*; París: Éditions du Seuil, 2004; p. 199. Tesi que fonamenta mitjançant la metàfora negativa: “açò no és un camí de roses”, i que fa extensiva a tot discurs com a possibilitat.

Paul De Man respon amb la desconstrucció de la tropologia que, en qualsevol cas:

The trope is not a derived, marginal, or aberrant form of language but the linguistic paradigm *par excellence*. The figurative structure is not one linguistic mode among others but it characterizes language as a such.¹⁴

Genette desenvolupa a *Figures III*, l'argument de *Ficció i dicció*.

Par définition, tout trope consiste en une *équivalence* entre ces deux termes, même si leur rapport n'est nullement analogique: dire *voile* pour navire, c'est faire de la voile le substitute, donc l'équivalent du navire.¹⁵

La qual cosa implica un logocentrisme¹⁶ en la mesura en què la substitució de la figura pel referent és total o gairebé. La desconstrucció no discuteix l'estructura de la tropologia, però el que Paul De Man argumentarà és que malgrat l'estructura de les figures semàntiques, per desplegament de la *différance*, l'equivalència no és total, sinó que se situarà en la tensió significativa dels significants en funció de la seua condició retòrica i no gramatical¹⁷, a la qual respon el model estructuralista de Genette. Així, en paraules del mateix De Man:

The metaphor is not “really” the entity it literally means, but it can be understood to refer something in which meaning and being coincide. The meaning engenders and determines the metaphor as the appearance of sign of meaning. [...] The metaphor does not mean what it says but, in the last analysis, it says what it means to say, since it remains controlled and oriented towards a specific meaning or set of meanings. Such a concept of metaphor coincides with the very notion of conceived as a system of symbolic meaning.¹⁸

Cosa que també contradiu Todorov, per exemple, quan afirma que un text literari descriu el món com a referent, matisant el fet que, malgrat que el seu estatut de ficció no permet que el text literari siga sotmès a un procés empíric de falsabilitat, aquest té una capacitat “evocadora” i descriptiva segons gradacions de correspondència.¹⁹ De Man, conseqüentment, afirma que l'única saviesa que un text literari pot aportar

¹⁴ Paul de MAN: “Rhetoric of tropes”, dins Paul de MAN: *Allegories of Reading. Figural Language in Rousseau, Rilke and Proust*; Londres, New Haven: Yale University Press, 1979; p. 105.

¹⁵ Gérard GENETTE: “La rhétorique restreinte”, dins Gérard GENETTE: *Figures III*; París: Éditions du Seuil, 1972; p. 38.

¹⁶ La identificació entre figura semàntica i significat, doncs, duu vers la “figuració denotativa”, concepte encunyat pel mateix autor i en què es substitueix estructura per significat. Sobre aquest punt és interessant tenir en compte aquest article de Lacoue-Labarthe, del qual extraïem un fragment: «*El devenir-logos del mundo de la metafísica que se realiza plenamente en la lógica hegeliana no es otra cosa que el “devenir-mitos” en tanto que la verdad no se opone a nada, no se sostiene nada, no se refiere a nada, y que la historia de la (re)constitución de lo verdadero es siempre al mismo tiempo la historia de su corrupción*» (Philippe LACOUÉ-LABARTHE: “La fábula. Literatura y filosofía”, dins M. ASENSI: ob. cit. (1990); p. 146. En aquest article se situa el discurs logocèntric al nivell del mitològic, del qual s'extreu que la teoria literària com a veritat no escapa de la seua concepció ficcional.

¹⁷ <http://oyc.yale.edu/english/introduction-to-theory-of-literature/content/sessions/lecture11.html> (Consultat per darrera vegada el 30-4-2011).

¹⁸ P. de MAN: ob. cit. (1979); p. 91.

¹⁹ Tzvetan TODOROV: *Poética estructuralista*; Madrid: Losada, 2004; p. 56-57.

respecte del món és nul·la i que, com a molt, la que puga aportar és respecte del món ficcional que conté, en la mesura en què la literatura comença quan el model gramatical d'interpretació esdevé retòric.²⁰ Açò invalida els estudis de, per exemple, György Lukács²¹, que plantegen que la novel·la queda reduïda a la funció de representació d'un procés econòmic, la qual cosa limita l'art a un reflex destinat a reconèixer la realitat, que ja ho està prèviament d'una manera distinta (platonisme). És a dir, allibera la novel·la del sociologisme marxista²² en la mesura que nega la seua referencialitat, si bé no nega que actue com a metaforització d'una referencialitat externa²³. Sobre aquest punt és interessant la relació que s'estableix entre la postura desconstructivista que afirma la condició de literari del text interpretatiu històric i la rèplica del "gir cultural" que considera que, si bé el món pot ser interpretat com a textualitat, no ho és justament en la mesura en què es reconeix la capacitat de la cultura com a font d'interpretació històrica.²⁴ També cal fer esment de la relació positiva que s'estableix entre l'estètica de la recepció o Escola de Constanza i la desconstrucció, sobre la qual s'hi tracen tangencialment coincidències en les conclusions. Escriu De Man:

El término [horitzó d'expectativa], que deriva de la fenomenología de la percepción de Husserl en su aplicación a la experiencia de la consciencia, implica que la condición de existencia de una consciencia no está al alcance de ésta misma de un modo consciente, de igual modo que, en una percepción, la atención consciente sólo es posible sobre un telón de fondo, u horizonte, de distracción. De modo similar, el «horizonte de expectativa» llevado a una obra de arte nunca está disponible de forma objetiva o si quiera identificable, ni para sus autores contemporáneos o posteriores receptores.²⁵

²⁰ «The grammatical model of questions becomes rhetorical not when we have, on the one hand, a literal meaning and on the other hand a figural meaning, but when it is impossible to decide by grammatical or other linguistic devices which of the two meanings (that can be entirely incompatible) prevails» (P. de MAN: op. cit. (1979); p. 10). «Un texto literario no es un acontecimiento fenoménico al que se le pueda otorgar de forma alguna existencia positiva, ya sea en calidad de hecho natural o bien como acto mental. El texto literario no conduce a ningún tipo de percepción, intuición o conocimiento trascendental, sino que simplemente solicita un entendimiento que ha de ser siempre immanente puesto que plantea en sus propios términos el problema de su inteligibilidad.[...]La crítica es un acto de lectura y el acto de lectura es inagotable» (Paul de MAN: *Visión y ceguera*; Puerto Rico: Universidad de Puerto Rico, 1991; p. 121).

²¹ Especialment els continguts a György LUKÁCS: *Teoría de la novela*; Barcelona: Edhasa, 1971 i György LUKÁCS: *L'ànima i les formes*; Barcelona: Ed. 62, Diputació de Barcelona, 1984; *passim*).

²² José Manuel GUZMÁN DÍAZ: "Panorama de las teorías sociológicas de la novela", dins *Cultura y representaciones sociales*; any 3, IIS, núm. 5 (Mèxic: Instituto de Investigaciones Sociales, UNAM, setembre de 2008). Accés al text complet: www.culturayrs.org.mx/revista/num5/Guzman.pdf (consultat per darrera vegada el 7-5-2011).

²³ S'ha de dir que el mateix Derrida sí que la nega en la mesura en què, des del punt de vista instrumental del llenguatge, allò de què hom parla (referent) és previ i posterior al llenguatge però el seu instrument de comunicació és la seqüència de signes lingüístics la referència dels quals cal buscar en altres textos, sense que això signifiqui buscar més enllà del signe lingüístic el referent en qüestió. Per tant no està tan clar que preexistesca res al llenguatge (*vid.* Francisco CONDE SOTO: "Derrida contra Husserl. La crítica de la voz y el fenómeno a la teoría del signo de la primera investigación lógica de Husserl", dins *Investigaciones fenomenológicas: Anuario de la sociedad española de fenomenología*, núm. 5 (2007); p. 5), mentre que el concepte de "metaforització" pertany més aviat a l'hermenèutica fenomenològica de Paul Ricoeur (*vid.* Paul RICOEUR: *Historia y narratividad*; Barcelona: Paidós, ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2009; *passim*).

²⁴ Jaume AURELL: *La escritura de la memoria. De los positivismos a los postmodernismos*; València: Universitat de València, 2005; p. 177-188.

²⁵ Paul de MAN: *La resistencia a la teoría*; Madrid: Visor, 1990; p. 93.

De Man fa referència a la relació establerta entre la interpretació i els factors ideològics previs que la condicionen. Si bé Jauss els considera com a categoria analítica i De Man no ho fa, Jauss apunta que la relació lògica entre el gust del lector i la percepció estètica només es pot resoldre si s'ha esclarit prèviament l'horitzó intersubjectiu que condiciona l'efecte del text,²⁶ que queda caracteritzat com a convenció marcada de gènere, i que es realitza segons la seua transgressió. L'exemple prototípic de Jauss és el Quixot i la relació de la novel·la amb el gènere del llibre de cavalleries. Jauss, però, explica la complexitat de la fusió d'horitzons:

Certes la réception implique une interrogation; mais elle va du lecteur vers le texte qu'il s'approprie. En inverser le sens, c'est retomber dans le substantialisme: les questions, éternelles, s'engendrent elles-mêmes en permanence, et les réponses sont également valables pour l'éternité; c'est en outre oublier que l'art exclut par définition que la question soit posée directement et directement perceptible, car il implique la virtualité du sens.

Le texte poétique n'est pas un catéchisme qui nous poserait des questions dont la réponse est donnée d'avance.²⁷

La reflexió fa menció a l'efecte de l'obra, que és derivada de les propietats textuais i de la recepció que aporta el destinatari, i considera doncs el text com a estructura oberta dins el camp lliure d'una comprensió dialogada que no es revela però que es concreta en successives recepcions.²⁸ La qual cosa, en certa mesura, l'apropa al resultat a què podria arribar-se des d'una lectura deconstructiva.

Un dels moments més suggeridors de la relació de la desconstrucció amb els corrents teòrics de més rellevància del segle XX fou el diàleg acadèmic entre Umberto Eco, Richard Rorty, Jonathan Culler i Christine Brooke-Rose amb motiu de les conferències Tanner Clare Hall celebrades l'any 1990 a la Universitat de Cambridge. En aquest diàleg, Umberto Eco, en representació de la semiologia de tradició estructuralista i preocupat pels resultats interpretatius derivats de la crítica deconstructiva i del neopragmatisme del filòsof americà Richard Rorty, mira d'acotar les possibilitats i límits interpretatius del text literari que es deriven, segons ell, de l'apropiació "perversa" per part de Derrida, Hillis Miller i Barbara Johnson del concepte de semiosi il·limitada²⁹, que possibilita una gamma infinita d'interpretacions arbitràries que ell anomena *sobreinterpretacions*.³⁰ La resposta de Culler és que així com la lingüística no mira d'interpretar les frases d'una llengua sinó de reconstruir el sistema amb què funcionen, la "sobreinterpretació" esdevé la indagació dels mecanismes de la narrativa plantejant preguntes que no planteja el "lector model"³¹ del text en la mesura en què aquest dona

²⁶ Hans Robert JAUSS: *La historia de la literatura como provocación*; Barcelona: Península, 2000; p. 164-165.

²⁷ Hans Robert JAUSS: *Pour une esthétique de la réception*; París: Gallimard, 1974; p. 269.

²⁸ Ibídem; p. 272.

²⁹ Umberto ECO: *Lector in Fabula. La cooperación interpretativa en el texto narrativo*; Barcelona: Lumen, 1993; p. 65-72.

³⁰ Umberto ECO: "La sobreinterpretación de textos", dins Umberto ECO: *Interpretación y sobreinterpretación*; Madrid: Cambridge University Press, 2002; p. 56-79.

³¹ U. ECO: ob. cit. (1993); p. 73-89.

per suposades les respostes, la finalitat de les quals és indagar sobre els problemes que els mecanismes narratius (o poètics) suposen per a la interpretació de textos literaris oberts o tancats. Aquesta indagació és, segons Culler, necessària.

La desconstrucció com a crítica sol actuar en el seu procés de “sobreinterpretació” aplicant-se sobre diversos eixos, com ara el grau en què una obra és considerada com a unitat, el paper assignat a les diverses lectures prèvies del text, l’interès en aconseguir relacions entre significants, i la font de categories lingüístiques emprades en l’anàlisi. S’interessa per les repeticions, desviacions i desfiguracions que el text aporta i de la distinció entre allò que es troba a dins i enfora d’aquest propòsit.³² Sobre com pot actuar el crític deconstructivista sobre el text, escriu la crítica teòrica Barbara Johnson:

Reading, here, proceeds by identifying and dismantling differences by means of other differences that cannot be fully identified or dismantled. The starting point is often a binary difference that is subsequently shown to be an illusion created by the workings of differences much harder to pin down. The differences *between* entities (prose and poetry, man and woman, literature and theory, guilt and innocence) are shown to be based on a repression of differences *within* entities, ways in which an entity differs from itself. But the way in which a text thus differs from itself is never simple: it has a certain rigorous contradictory logic whose effects can, up to a certain point, be read. The “deconstruction” of a binary opposition is thus not an annihilation of all values of differences it is an attempt to follow the subtle, powerful effects of differences already at work within the illusion of a binary opposition.³³

La crítica deconstructiva, doncs, opera identificant les resistències al significat per mediació de les diferències entre significants, i s’atura quan no pot reduir-les més, la qual cosa no suposa fixar una interpretació encara que tampoc significa negar *necessàriament* que el text posseïska la possibilitat de significar. L’estudi de les implicacions de la figuralitat és, per tant, un dels recursos més emprats per la desconstrucció.

Com hem comprovat, sí que s’estableix un diàleg entre la desconstrucció crítica o les crítiques deconstructives i els altres corrents d’estudis literaris, però això no resol la segona pregunta que ens hem plantejat en aquest estat de la qüestió, que era, recordem-ho, si existeix realment una crítica deconstructiva. La pregunta és formulada com a resposta d’algunes crítiques, com ara les del teòric M. H. Abrams, o, en el marc dels estudis del l’autora triada, Núria Perpinyà, que serà tractada específicament en el primer capítol d’aquesta investigació i que per aquest motiu no incloem ací. La primera resposta negativa sobre aquest parer prové del si de la mateixa desconstrucció. Es tracta de la crítica a la desconstrucció com a crítica teòrica en el tractament de textos literaris efectuada pel filòsof Rodolf Gasché, de la qual extraïem dos punts fonamentals. El primer, acusa Gasché, és la confusió del concepte d’*écriture* (com a arxiescriptura) de Derrida amb el significat vulgar d’escriptura. És a dir, que el concepte d’*écriture* no pot aparèixer com a tal en l’experiència fenomenològica de presència, i que cal no confondre la noció d’empremta (*trace*) com a fenomenologia de l’escriptura, car aquesta,

³² J. CULLER: ob. cit.; p. 200.

³³ Barbara JOHNSON: *The critical difference. Essays in the contemporary rhetoric of reading*; Baltimore: John Hopkins University Press, 1980; p. 10-11.

si bé suposa una reducció fenomenològica dels camps ordinaris de la sensibilitat, també ho és d'allò intel·ligible.³⁴ I el segon, el fet que la suposada crítica deconstructiva esdevé una refinada forma d'anàlisi estructural en clau negativa, apofàtica:

Aquí la deconstrucción dice representar el momento en el que en un texto el argumento empieza a socavarse a sí mismo; o, de acuerdo con la función poética de Jakobson, la relación de un mensaje comunicativo con él mismo que, de este modo, se convierte en su propio objeto; o, finalmente, la auto-revelación e indicación del texto de sus propios principios de organización y operación. [...] La única diferencia con el análisis estructural es que el diacrítico principal de significado, es decir, su dependencia de opuestos diferencialmente determinados, de la correspondencia y reciprocidad de términos emparejados, se aplica de forma negativa. Así, tanto el significado, como las cualidades estéticas de un texto, brotan sucesivamente de la auto-cancelación de las oposiciones constituidas del texto.³⁵

En aquest punt clau, sobre el qual també es pronuncien Jonathan Culler³⁶, Paul De Man³⁷, Hillis Miller³⁸, Manuel Asensi³⁹ i Colom i Canyellas⁴⁰, existeix controvèrsia, car si, com hem vist, es posa en dubte la condició de cientificitat dels textos de la crítica i se soscava la univocitat interpretativa del sentit textual, la qüestió és fins a quin punt aquesta actitud, alhora no metòdica, pot ser considerada com a exercici hermenèutic, i quines aportacions a la interpretació textual generen l'exercici de la disseminació dels significants⁴¹, l'estudi estructural de la tropologia sobre la qual es construeix un text⁴² o altres estratègies no explicitades ací per qüestions d'espai i de prioritat com ara la *mise en abyme* lingüística⁴³ de Hillis Miller, traçada mitjançant estudis etimològics o relacions d'intertextualitat, o la deconstrucció com a cartografia de les problemàtiques que comporten les diverses "narracions de lectura"⁴⁴, proposada per Geofrey Hartman. Pozuelo Yvancos no considera que la deconstrucció sigui estrictament crítica literària en la mesura en què una lectura deconstructiva actua en contra direcció del que tradicionalment proposa la crítica, si bé la considera un "modalitat de lectura"⁴⁵. Asensi,

³⁴ Rodolf GASCHÉ: "La deconstrucción como crítica", dins M. ASENSI: ob. cit. (1990); p. 257 i 293-294.

³⁵ Ibídem; p. 259.

³⁶ J. CULLER: ob. cit.; p. 212.

³⁷ P. de MAN: ob. cit. (1990); p. 36.

³⁸ John HILLIS MILLER: "El crítico como huésped", dins Harold BLOOM *et altri*: *Deconstrucción y crítica*, Mèxic: Siglo XXI, 2003; p. 217.

³⁹ M. ASENSI: op. cit. (1990); p. 57-58.

⁴⁰ Antoni J. COLOM I CANYELLAS: *De la debilitat teòrica de l'educació*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2005; p. 11-12.

⁴¹ Jacques DERRIDA: *La disseminación*; Madrid: Fundamentos, 1975; p. 453-454.

⁴² P. de MAN: ob. cit. (1990); p. 30.

⁴³ J. HILLIS MILLER: ob. cit.; p. 211-243.

⁴⁴ Geoffrey HARTMAN: "El destino de la lectura", dins M. ASENSI: ob. cit. (1990); p. 217-248.

⁴⁵ «La deconstrucción no puede entenderse como una teoría sobre la lengua literaria, antes bien funciona como una modalidad concreta de lectura de textos que subvierte el principio modular de la crítica: la idea de que un texto posea una serie de fundamentos para una lectura "adecuada". La subversión de tal idea penetra por la especificidad concreta de ese nuevo modo de lectura deconstructivista: la contradicción u oposición al principio de que en el lenguaje del texto radica la base para un sistema con funcionamiento suficiente. La deconstrucción cuestiona desde el comienzo las nociones más asumidas por la teoría de la lengua literaria: que el texto posea un sistema lingüístico básico para su propia Estructuralidad, que posea una unidad

en canvi, redirigeix el valor semàntic atorgat a la crítica literària com a concepte (també el concepte i abast de “literatura”) a través de la metàfora «*làmpara deformante dentro de un sistema de lámparas deformantes*»⁴⁶, on el paper de la crítica esdevé la desconstrucció de l'efecte deformant de la relació entre literatura i realitat i queda plantejada com a dissidència i desacord amb els modes literaris que conformen la nostra manera de percebre el món, estesos aquests modes com a procediments, mètodes i estratègies introduïts en la didàctica i a la incorporació dins d'ells de discursos de disciplines que queden fora de l'abast de l'estudi de la literatura. El “sabotatge” funciona exercint una violència paleonímica o canvi en l'horitzó referencial. Rosa Eugenia Montes Doncel, en canvi, posicionant-se de manera més propera a Pozuelo Yvancos que a Manuel Asensi, tampoc la considera crítica car la troba mancada d'objectiu, tret que l'objectiu siga ella mateixa a través de l'execució dels “protocols de lectura”, però sí que proposa, en un intent d'apuntar possibles finalitats de la crítica desconstruïda, una lectura desconstruïda que imita l'estratègia que utilitzada per Hillis Miller a “El crític com a hoste”.⁴⁷ Finalment, Antonio Aguilar, deixeble de Manuel Asensi, en un article de notòria densitat, defensa la postura de l'acte de la crítica com a sabotatge i qüestionament polític davant les posicions i inscripcions derivades de l'acte de lectura.⁴⁸ En un intent de fonamentar teòricament la seua tesi, Antonio Aguilar reivindica el tractament d'aquesta materialitat lingüística en quatre autors: Saussure, Foucault, Kristeva i Deleuze. Del primer fa esment de la tesi del llenguatge dins el llenguatge, derivada de l'estudi dels anagrames que Saussure efectuà paral·lelament als estudis sobre el signe lingüístic i de les investigacions de Jean Starobinski⁴⁹ sobre la corporalitat de la paraula que amaga rastres d'una altra paraula al seu si mitjançant el recurs de l'hipograma. Aquesta idea ha servit, per exemple a Julia Kristeva, per plantejar l'especularitat de doble direcció⁵⁰ del signe lingüístic i la tesi que el llenguatge poètic proporciona una segona manera de ser a l'original de la paraula. També a Foucault, quan afirma que el llenguatge estableix vincles per davall de la superfície de les coses i un espai intermedi, un interstici topològic amb capacitat creativa⁵¹. Finalment, fa esment de la reflexió de Deleuze en relació amb la capacitat del signe per diferenciar-se en la repetició, la qual cosa el qualifica d'heterogeni en la mesura en què presenta una diferència de nivell amb l'objecte que el transporta, en el fet que el signe implica un altre objecte portador, i en el fet que la resposta que suscita és diferent del signe en el moviment de la diferència.⁵² D'ací, Aguilar n'extreu la reflexió, fonamentada en textos de Deleuze, que el significat és

orgánica o un núcleo de significado descifrable». (José María POZUELO YVANCOS: *Teoría del lenguaje literario*; Madrid: Cátedra, 2010; p. 132).

⁴⁶ Manuel ASENSI: “Crítica, sabotaje y subalternidad”, dins *Lectora*; núm. 13 (2007).

⁴⁷ Rosa Eugenia MONTES DONCEL: “La desconstrucción. Fundamentos y posibilidades de proyecciones prácticas”, dins *EPOS*; XXIV (2008); p. 243-261.

⁴⁸ Antonio AGUILAR: “Sobre la estructura de la materialidad lingüística de la literatura como acto subversivo”, dins *Castilla. Estudios de literatura*; núm. 2 (2011); p. 271-293.

⁴⁹ Ferdinand de SAUSSURE i Jean STAROBINSKI: *Las palabras bajo las palabras: la teoría de los anagramas de Ferdinand de Saussure*; Barcelona: Gedisa, 1996; *passim*.

⁵⁰ *Vid.* José Ángel GARCÍA LANDA: “Acción, relato, discurso”, dins *Acta salmanticensia. Estudios filológicos*; any 1998, núm. 269; p. 442-443.

⁵¹ Michel FOUCAULT: *De lenguaje y literatura*; Barcelona: Paidós, ICE de la Universitat Autònoma de Barcelona, 2006; p. 85-98.

⁵² Gilles DELEUZE: *Diferencia y repetición*. Buenos Aires: Amorrortu, 2009; p. 21-31, 79, 100-101 i 257-272.

un correlat lògic del sentit a través d'una dualitat relativa en què el que és significant i el que és sentit es defineixen des d'un punt heterogeni i intercanviable de les sèries. Aguilar proposa una lectura, doncs, des de la condició material de l'escriptura com a estratègia de canvi i disrupció, com a eina política davant els epistemes discursius, és a dir, una postura molt semblant a la d'Asensi en la seua crítica com a sabotatge.

Realitzada doncs, aquesta succinta panoràmica sobre la desconstrucció com a teoria de lectura, el següent estadi és centrar-nos en la crítica teòrica aplicada als textos poètics de Gabriel Ferrater, així com als textos teòrics que actuen sobre la crítica dels poemes de l'autor i com es relacionen amb la crítica desconstruïda. La tria de l'anàlisi de l'obra d'aquest autor respon a l'adequació dels seus textos a la investigació que ens ocupa en la mesura que ens ofereix textos poètics⁵³ i textos crítics que el mateix autor realitza⁵⁴, així com el gust i la fascinació per la seua literatura. Així mateix, la bibliografia crítica sobre l'obra de Ferrater és abundant, i també ens interessa com es relaciona amb la desconstrucció. Per raons d'espai ens hem centrat en tres investigadors de reconegut prestigi en la recerca sobre l'obra Ferrateriana: Núria Perpinyà, Jordi Julià i Dolors Oller. De Núria Perpinyà ens interessa particularment l'obra *Gabriel Ferrater: recepció i contradicció*⁵⁵, llibre que tractarem específicament al primer capítol d'aquesta tesina, per l'excel·lent recerca documental al voltant de la crítica de l'obra Ferrateriana, i pel fonament teòric i el posicionament en contra de la crítica desconstruïda. D'altra banda també ens interessa la tasca interpretativa sobre textos poètics ferraterians que realitza a *Teoria dels cossos*⁵⁶, basada en un marc teòric sòlid i rigorós. De Jordi Julià, ens resultarà útil l'intent de sistematització i fonament teòric de l'aparell crític ferraterià, que, per definició, no fou mai ni sistemàtic ni adscrit a cap escola o teoria de lectura, malgrat que, necessàriament, posseeix trets i estratègies de lectura de diverses escoles. I de Dolors Oller ens interessa molt especialment l'aplicació de la seua teoria de lectura a l'obra de Ferrater, així com la relació que aquesta teoria estableix amb la desconstrucció, concretament, amb la demaniana. Cal si més no esmentar, malgrat que quedaran fora d'aquesta tesina, els articles de Josep Maria Castellet sobre Ferrater, com ara "Sobre Gabriel Ferrater"⁵⁷, per haver estat un dels primers crítics seriosos que s'ocuparen de

⁵³ Gabriel FERRATER: *Les dones i els dies*; Barcelona: Ed. 62, 2010 i G. FERRATER: *Les dones i els dies*; Barcelona: Ed. 62, 1998, dins la col·lecció MOLC. El llibre de referència triat per a aquest estudi és l'edició Ferrater (2010) ja que rescata la distribució i la tipografia originals del poeta, així com les correccions d'errades tipogràfiques de l'original i l'afegiment de tres poemes inèdits, un d'ells eliminat per la censura i els tres següents triats per l'autor per a una propera edició dels textos que no s'esdevingué mai car l'autor va morir abans de realitzar-la. *Vid.* www.grup62.cat/ca/noticia/labutxaca-presenta-l-edicio-definitiva-de-les-dones-i-els-dies-de-gabriel-ferrater-655.html (consultat per darrera vegada el 10-7-2011). També s'han tingut en compte les següents edicions prèvies a *Les dones i els dies*: G. FERRATER: *Menja't un cama*; Barcelona: Joaquim Horta editor, 1962 i G. FERRATER: *Teoria dels cossos*; Barcelona: Empúries, 1990.

⁵⁴ G. FERRATER: *Tres prosistes. Joaquim Ruyra, Víctor Català i Josep Pla*; Barcelona: Empúries, 2010. G. FERRATER: *Foix i el seu temps*; Barcelona: Quaderns Crema, 1987. G. FERRATER: *Escriptores en tres llengües*; Barcelona: Antàrtida, Empúries, 1994. G. FERRATER: *Papers, Cartes, Paraules*; Barcelona: Quaderns Crema, 1986.

⁵⁵ Núria PERPINYÀ: *Gabriel Ferrater: recepció i contradicció*; Barcelona: Empúries, 1997.

⁵⁶ Núria PERPINYÀ: "Teoria dels cossos", de *Gabriel Ferrater*; Barcelona: Empúries, 1991.

⁵⁷ Josep Maria CASTELLET: "Sobre Gabriel Ferrater", dins Josep Maria CASTELLET: *Qüestions de literatura, política i societat*; Barcelona: Ed. 62, 1975; p. 176-199.

l'obra d'aquest autor. També Joan Lluís Marfany⁵⁸, amb un article polèmic a la *Història de la literatura Catalana* de Martí de Riquer i Joaquim Molas, precisament per la importància d'aquesta obra en relació amb el cànon literari català, o els treballs de tesi més moderns de Pere Ballart⁵⁹ i Elisenda Marcer⁶⁰ pel rigor i la modernitat del seu fonament teòric, així com el de García Molina⁶¹, per idèntiques raons, caldria que fossen tinguts en compte en una possible futura investigació.

SALVADOR IBORRA

Revisió lingüística: Jordi Prenafeta
jordiprenafeta@gmail.com

⁵⁸ Joan Lluís MARFANY: “Gabriel Ferrater” i “El realisme històric”, dins Martí de RIQUER, Antoni COMAS i Joaquim MOLAS: *Història de la literatura catalana*; vol. XI; Barcelona: Ariel, 1988; p. 270-275 i, en general, p. 221-283.

⁵⁹ Pere BALLART: *La poesia de l'experiència a “Da nubes pueris” de Gabriel Ferrater*, Bellaterra: Universitat Autònoma de Barcelona, 1987 [tesi de llicenciatura].

⁶⁰ Elisenda MARCER CORTÉS: *Dinàmiques intertextuals en l'obra de Gabriel Ferrater: el paper de la poesia anglesa*; Universitat de Birmingham, 2006 [tesi doctoral].

⁶¹ Cristina GARCIA MOLINA: *La creació de la identitat en l'obra poètica de Gabriel Ferrater*, treball dirigit per Xavier Pla; Girona: Universitat de Girona, 2004 [treball de recerca de doctorat].

